

Αλληλεπίδραση Ηλεκτρομαγνητικών Κυμάτων με την Ύλη

Ελένη Καλδούδη

*Υποψήφια Επίκουρος ΔΠΘ
Φυσική Ιατρική Απεικόνισης - Τηλεϊατρική*

δομή μαθήματος

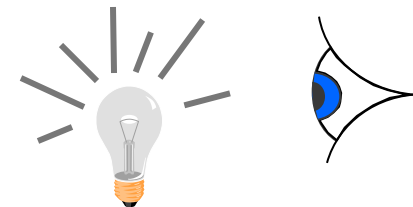
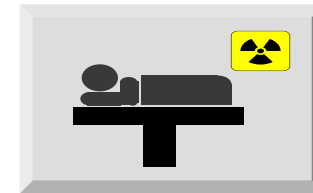
- φύση & χαρακτηριστικά ηλεκτρομαγνητικών κυμάτων
- γενικοί μηχανισμοί αλληλεπίδρασης της ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας με την ύλη
- για κάθε επιμέρους τμήμα του φάσματος
  - αλληλεπίδραση ηλεκτρομαγνητικών κυμάτων με την ύλη
  - χρήσεις στην ιατρική
  - επιπτώσεις για τον άνθρωπο
- βιβλιογραφία

σημασία ΗΜ κυμάτων

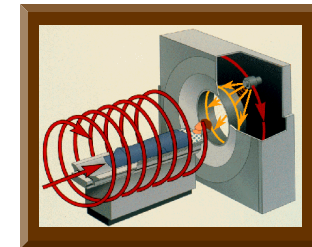
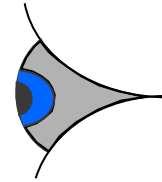
- 0.01% της μάζας-ενέργειας του σύμπαντος είναι ΗΜ ακτινοβολία
- άμεση εξάρτηση της ζωής από την ΗΜ ακτινοβολία (φωτοσύνθεση, αναγνώριση περιβάλλοντος)
- σε ΗΜ ακτινοβολία βασίζονται:
  - τηλεπικοινωνίες, τηλεόραση, αεροπλοΐα
  - θέρμανση, προετοιμασία φαγητού
  - διαγνωστικές απεικονιστικές συσκευές
  - ακτινοθεραπευτικές μέθοδοι
  - ...

ΗΜ και ιατρική

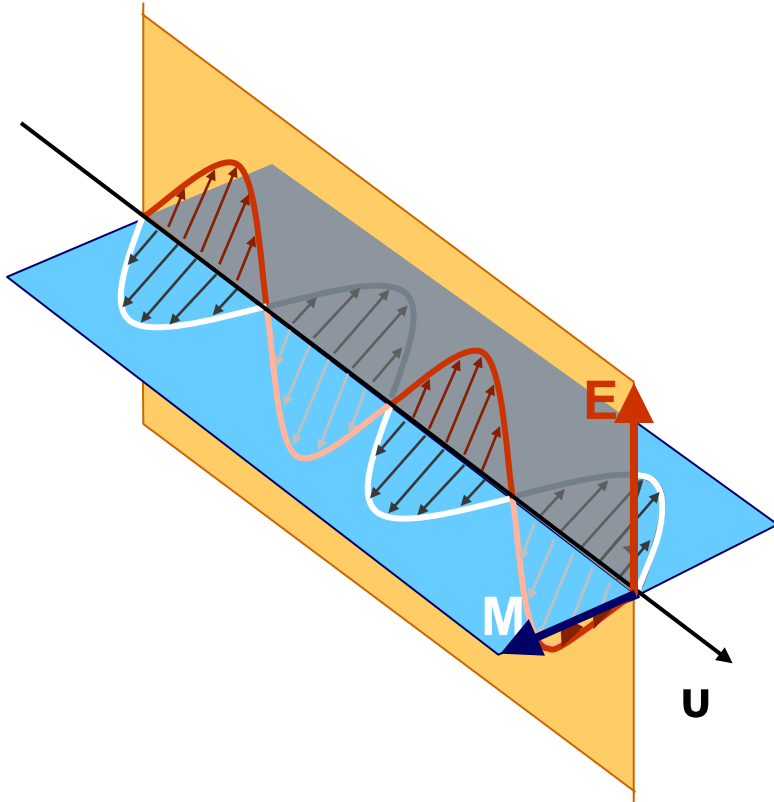
- κατανόηση λειτουργίας διαφόρων μηχανισμών απαραίτητων για τη ζωή (όραση, φωτοσύνθεση, τηλεπικοινωνίες, κλπ)
- επίδραση ΗΜ ακτινοβολίας στην υγεία του πληθυσμού
- διαγνωστικές απεικονιστικές μέθοδοι
- θεραπεία με χρήση ακτινοβολίας

ηλεκτρομαγνητικά κύματα (ΗΜ)

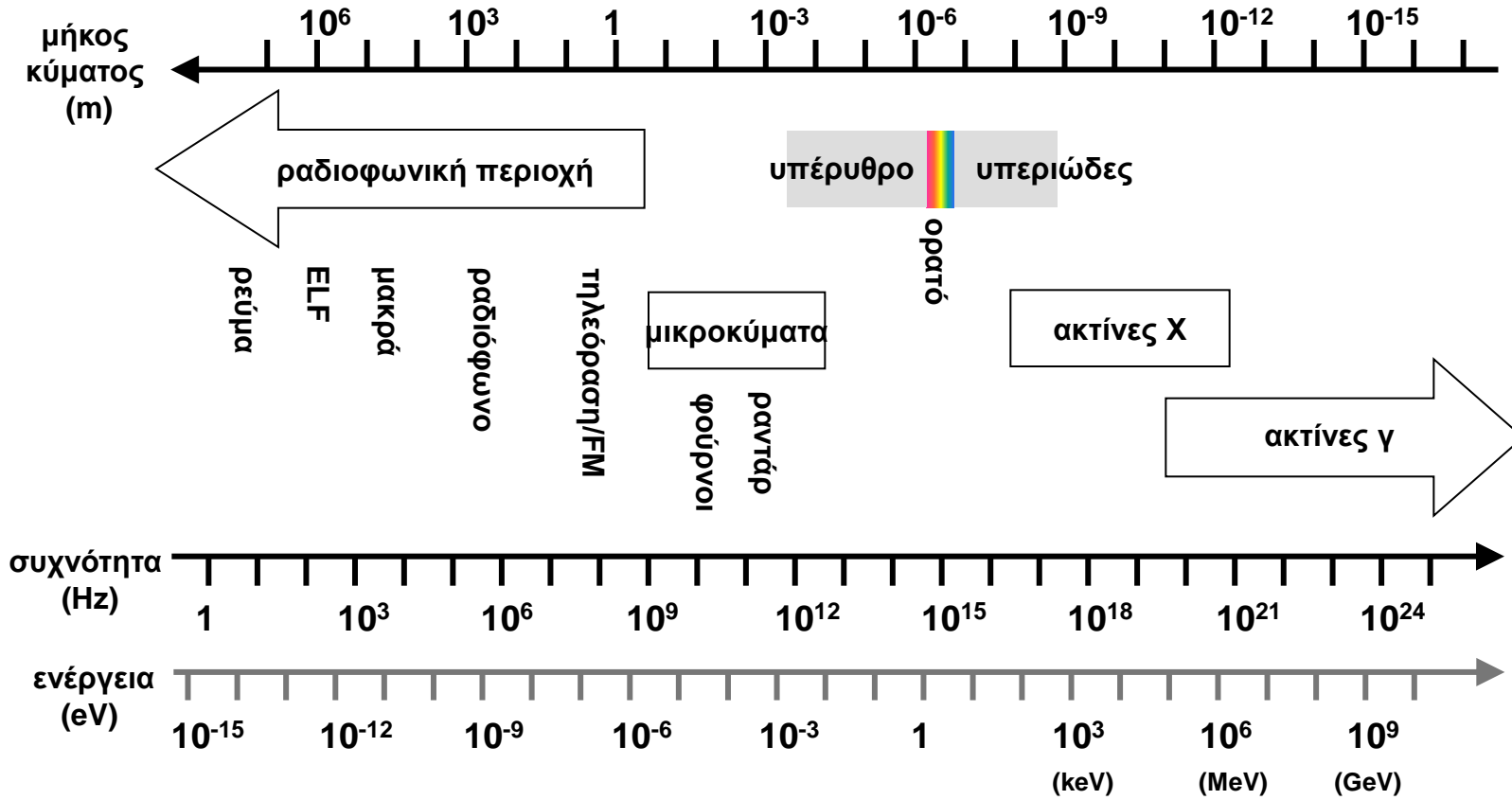
ταχύτητα διάδοσης
στο απόλυτο κενό

1864 – Maxwell, θεωρητική πρόβλεψη

1887 – Hertz, πειραματική επαλήθευση

φάσμα ΗΜ κυμάτων

αλληλεπίδραση Η/Μ κυμάτων με την ύλη

**ηλεκτρικό
πεδίο**

αλληλεπίδραση με

ηλεκτρικά φορτία

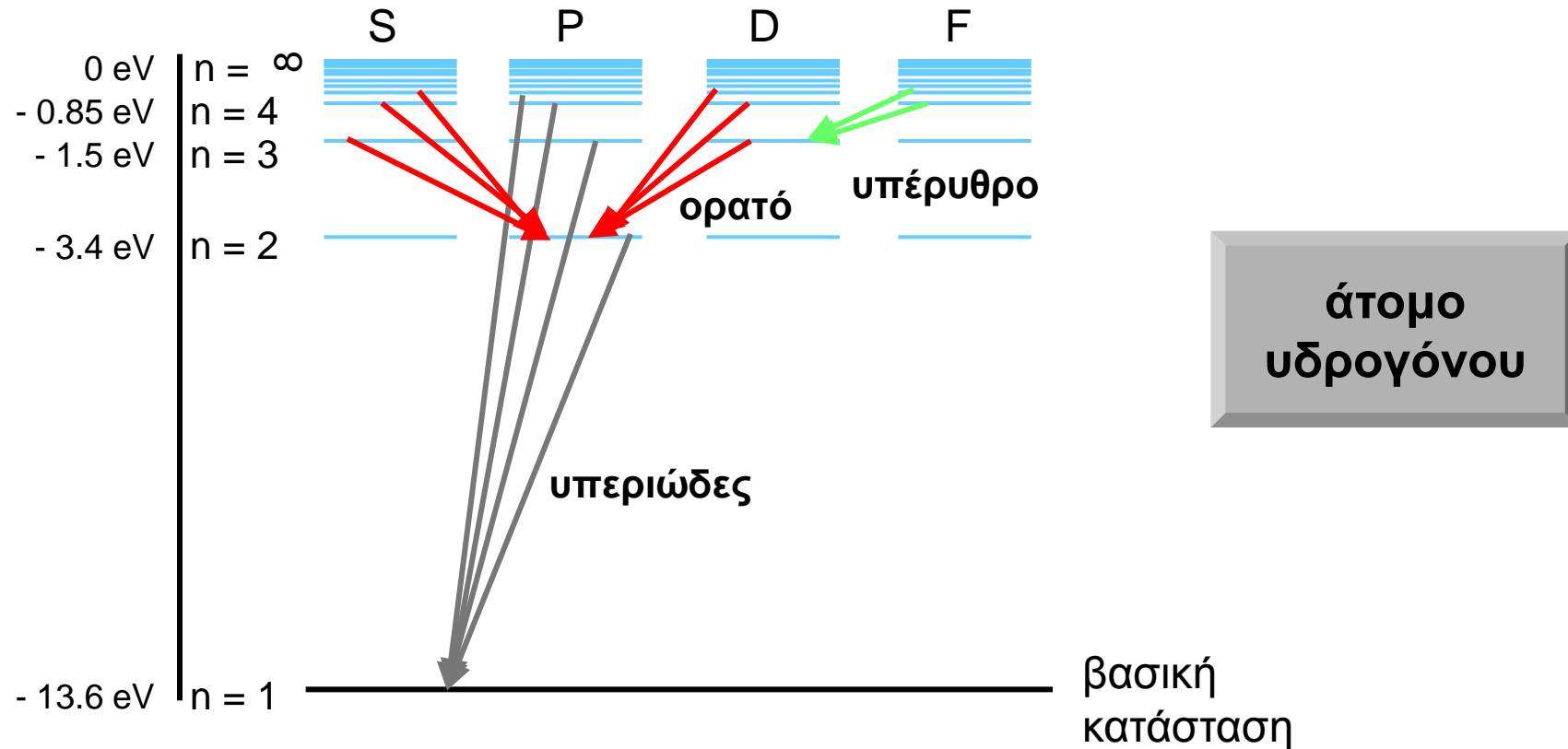
[ελεύθερα φορτία
ηλεκτρόνια
ατομικά-μοριακά δίπολα]

**μαγνητικό
πεδίο**

αλληλεπίδραση με

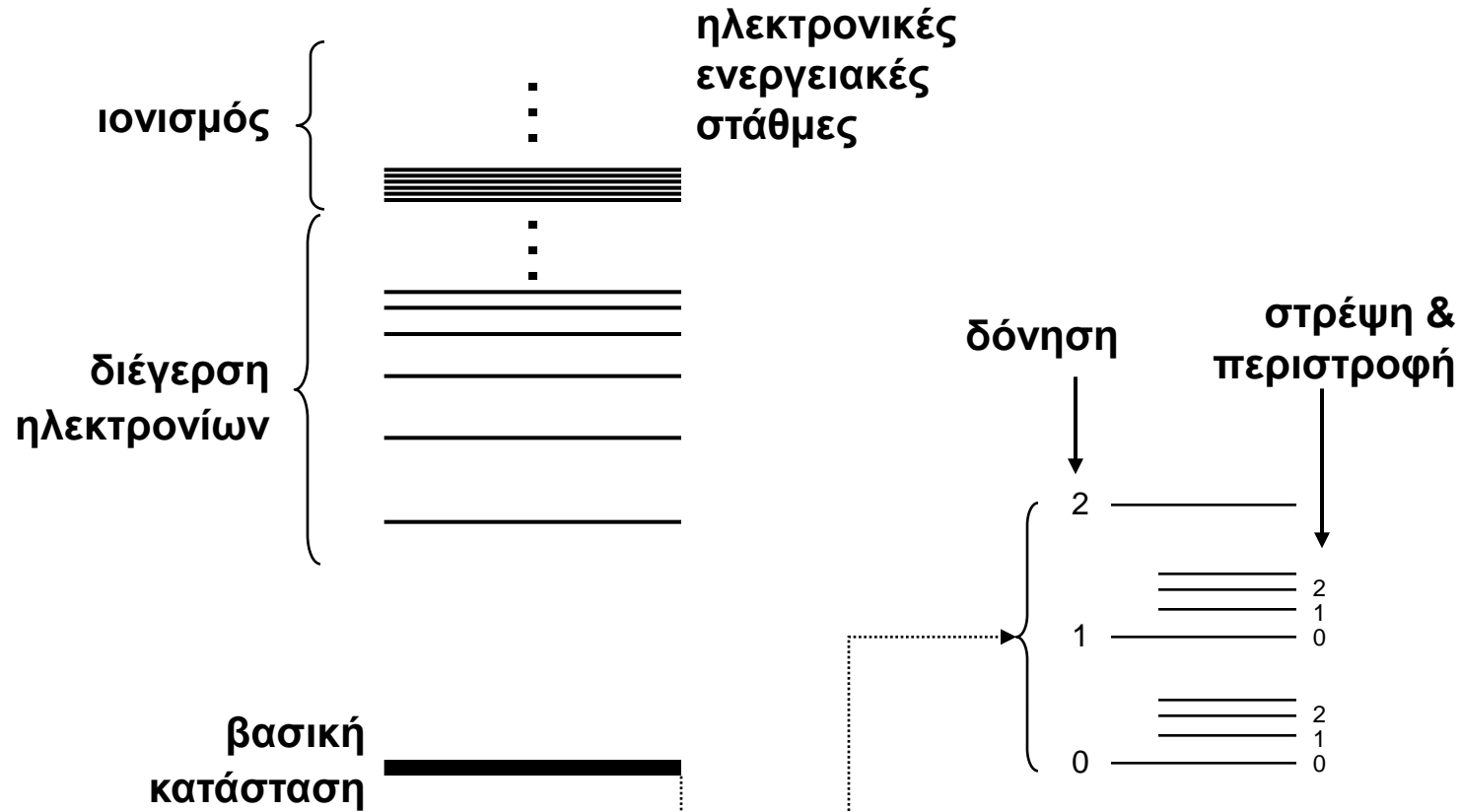
**μαγνητική ροπή
σωματιδίων**

δομή της ύλης – ατομικά ενεργειακά επίπεδα

δομή της ύλης – μοριακά ενεργειακά επίπεδα

αλληλεπίδραση Η/Μ κυμάτων με την ύλη

είδος ακτινοβολίας	μήκος κύματος	είδος αλληλεπίδρασης
ακτίνες γ	$< 1 \text{ pm}$	πυρηνικά φαινόμενα – εκδίωξη ηλεκτρονίων
ακτίνες Χ	$1 \text{ nm} - 1 \text{ pm}$	πυρηνικά φαινόμενα – εκδίωξη ηλεκτρονίων
υπεριώδης	$400 \text{ nm} - 1 \text{ nm}$	εκδίωξη ηλεκτρονίων – διέγερση ηλεκτρονίων
ορατό	$750 \text{ nm} - 400 \text{ nm}$	διέγερση ηλεκτρονίων
υπέρυθρη	$750 \text{ nm} - 25 \text{ }\mu\text{m}$	μοριακή δόνηση
μικροκύματα	$25 \text{ }\mu\text{m} - 1 \text{ mm}$	μοριακή στρέψη & περιστροφή μαγνητικός συντονισμός ηλεκτρονίου
ραδιοκύματα	$> 1 \text{ mm}$	ταλάντωση φορτίων σε αγωγούς πυρηνικός μαγνητικός συντονισμός

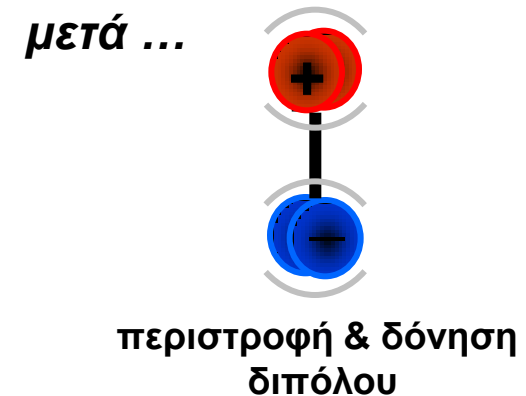
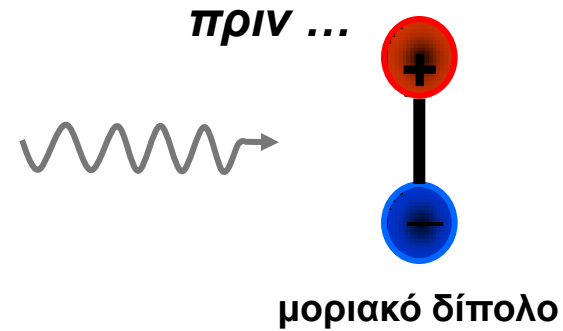
μηχανισμοί αλληλεπίδρασης

- θερμική απορρόφηση
- σκέδαση Raman
- σκέδαση Rayleigh
- σκέδαση Thomson
- φθορισμός – φωσφορισμός
- εξαναγκασμένη αποδιέγερση ηλεκτρονίου
- φωτοηλεκτρικό φαινόμενο
- φαινόμενο Compton
- δίδυμη γέννηση
- πυρηνικό φωτοηλεκτρικό φαινόμενο
- πυρηνική σκέδαση συντονισμού
- Delbruck σκέδαση
- ....
- πυρηνικός μαγνητικός συντονισμός

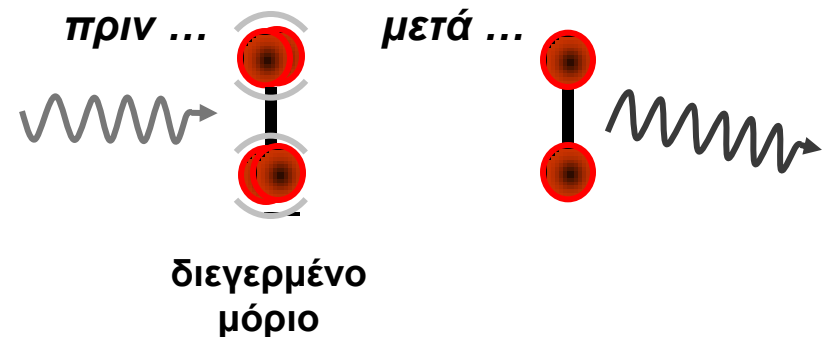
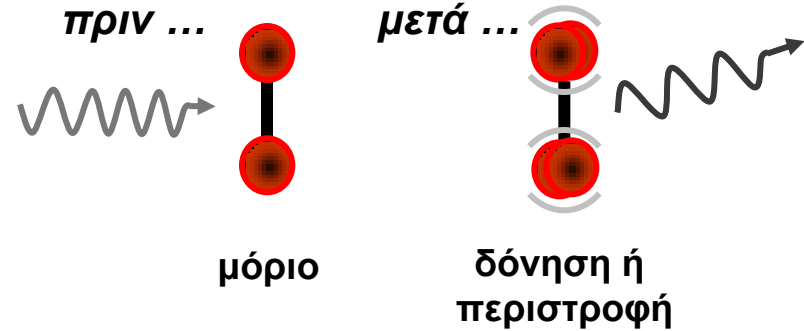
θερμική απορρόφηση

- φωτόνιο – μόριο ή ελεύθερο φορτίο
- απορρόφηση φωτονίου
- η ενέργεια διατίθεται για περιστροφή & δόνηση του μορίου ή ταλάντωση ελεύθερου φορτίου
- αύξηση θερμοκρασίας υλικού

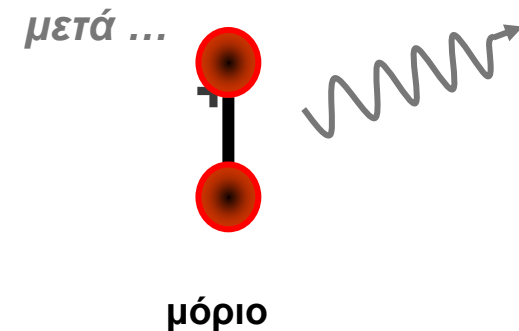
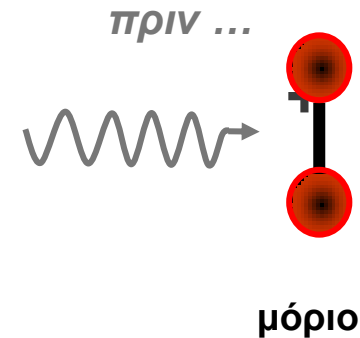
ανελαστική σκέδαση Raman

- φωτόνιο – μόριο
- σκέδαση φωτονίου
- η ενέργεια δίδεται για:
  - σκεδαζόμενο φωτόνιο διαφορετικής ενέργειας
  - δόνηση ή περιστροφή μορίου
- συμβαίνει με πιθανότητα $1:10^8$
- συχνότητα εκπεμπόμενου φωτονίου χαρακτηριστική του μορίου

ελαστική σκέδαση Rayleigh

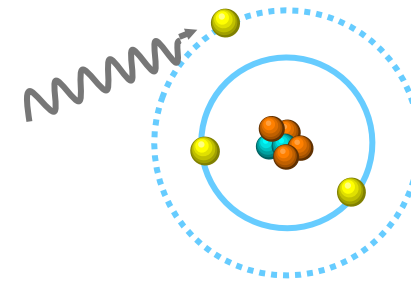
- φωτόνιο – μόριο (συνδεδεμένα φορτία)
- σκέδαση φωτονίου
- η ενέργεια δίδεται για φωτόνιο ίδιας ενέργειας
- σκέδαση προς όλες τις διευθύνσεις
- πιθανότητα σκέδασης $\sim 1:10^3$
- πιθανότητα σκέδασης αυξάνει
  - ύλη με μεγάλο ατομικό αριθμό
  - μεγαλύτερη συχνότητα φωτονίων ($\sim \lambda^{-4}$)

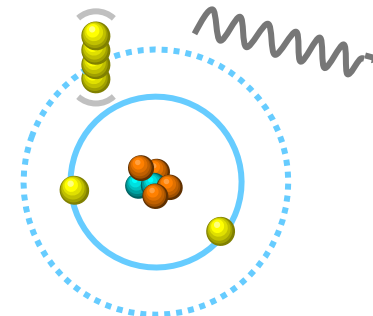
ελαστική σκέδαση Thomson

- φωτόνιο – (σχεδόν) ελεύθερο ηλεκτρόνιο
- σκέδαση φωτονίου
- η ενέργεια δίδεται για φωτόνιο ίδιας ενέργειας
- συμμετρική σκέδαση προς όλες τις διευθύνσεις, ανεξάρτητη ενέργειας φωτονίου
- συνθήκη:
η ενέργεια φωτονίου να είναι κατά πολύ μικρότερη από τη μάζα ηρεμίας του φορτίου

πριν ...

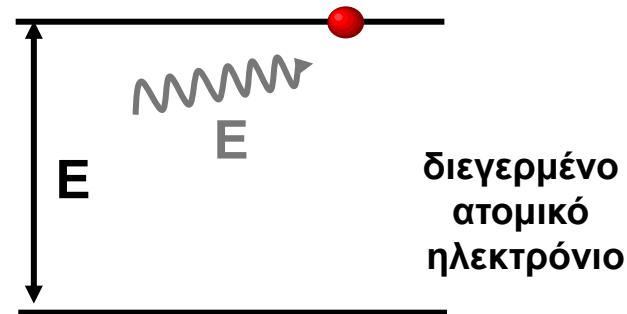
μετά ...

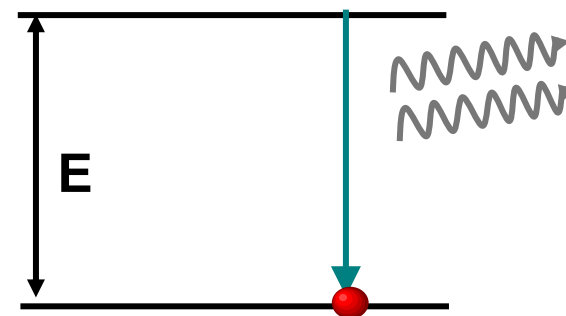
εξαναγκασμένη αποδιέγερση ηλεκτρονίου

- φωτόνιο – διεγερμένο ατομικό ηλεκτρόνιο
- εξαναγκασμένη αποδιέγερση ηλεκτρονίου
- εκπομπή φωτονίου πανομοιότυπου με το αρχικό
- αρχή παραγωγής LASER

πριν ...

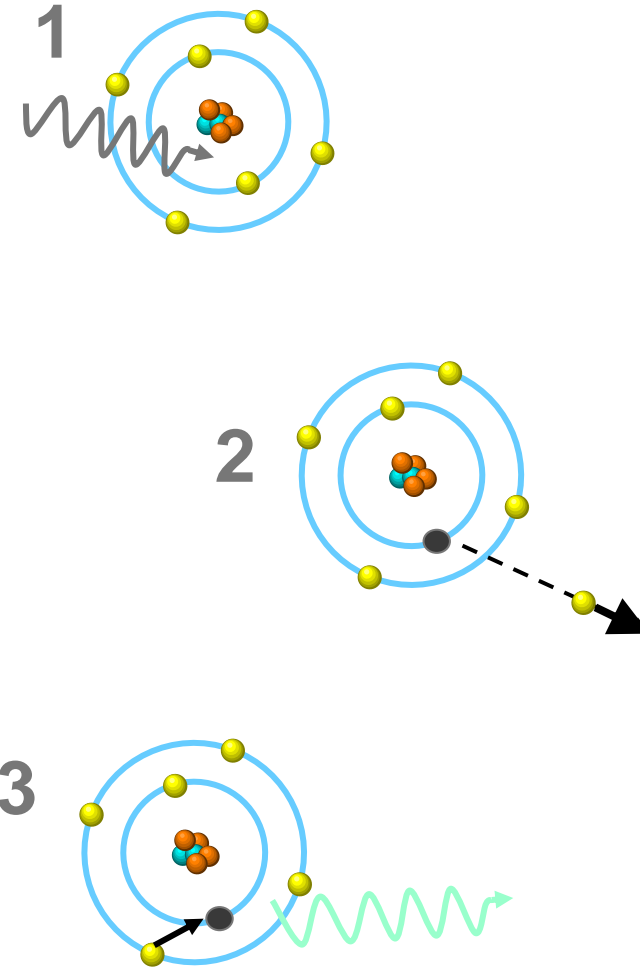
μετά ...

φωτοηλεκτρικό φαινόμενο

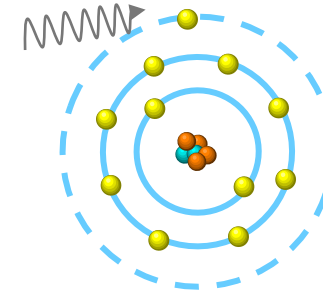
- φωτόνιο – συνδεδεμένο ηλεκτρόνιο
- απορρόφηση φωτονίου
- η ενέργεια δίδεται για:
εκδίωξη ηλεκτρονίου
(δηλ. ιονισμό ατόμου)
- συνθήκη: η ενέργεια του φωτονίου
να είναι τουλάχιστο όσο το
έργο εξόδου ηλεκτρονίου
(καίσιο $\sim 4\text{eV}$)
- δευτερογενής εκπομπή φωτονίου
χαρακτηριστικής συχνότητας

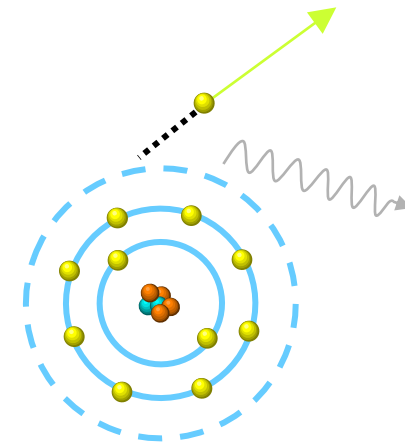
φαινόμενο Compton

- φωτόνιο – (σχεδόν) ελεύθερο ηλεκτρόνιο
- σκέδαση φωτονίου
- η ενέργεια δίδεται για:
  - σκεδαζόμενο φωτόνιο διαφορετικής ενέργειας
  - εκδίωξη ηλεκτρονίου
- συνθήκη:
η ενέργεια φωτονίου να είναι ίση ή μεγαλύτερη από τη μάζα ηρεμίας του ηλεκτρονίου

πριν ...

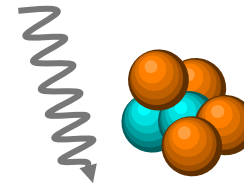
μετά ...

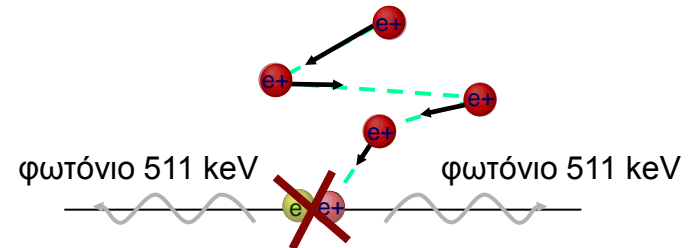
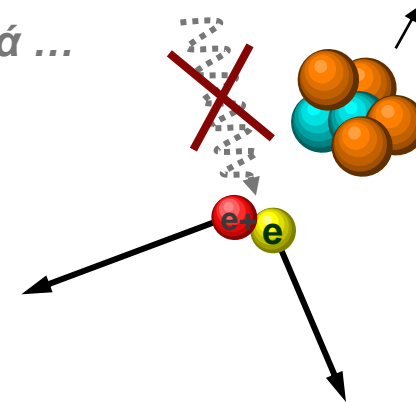
δίδυμη γέννηση

- φωτόνιο (παρουσία πυρήνα)
- απορρόφηση φωτονίου
- η ενέργεια δίδεται για:
δημιουργία ζεύγους
ηλεκτρονίου-ποζιτρονίου
- συνθήκη:
η ενέργεια φωτονίου να είναι
ίση ή μεγαλύτερη από 2 φορές
τη μάζα ηρεμίας του
ηλεκτρονίου, 1.022 MeV

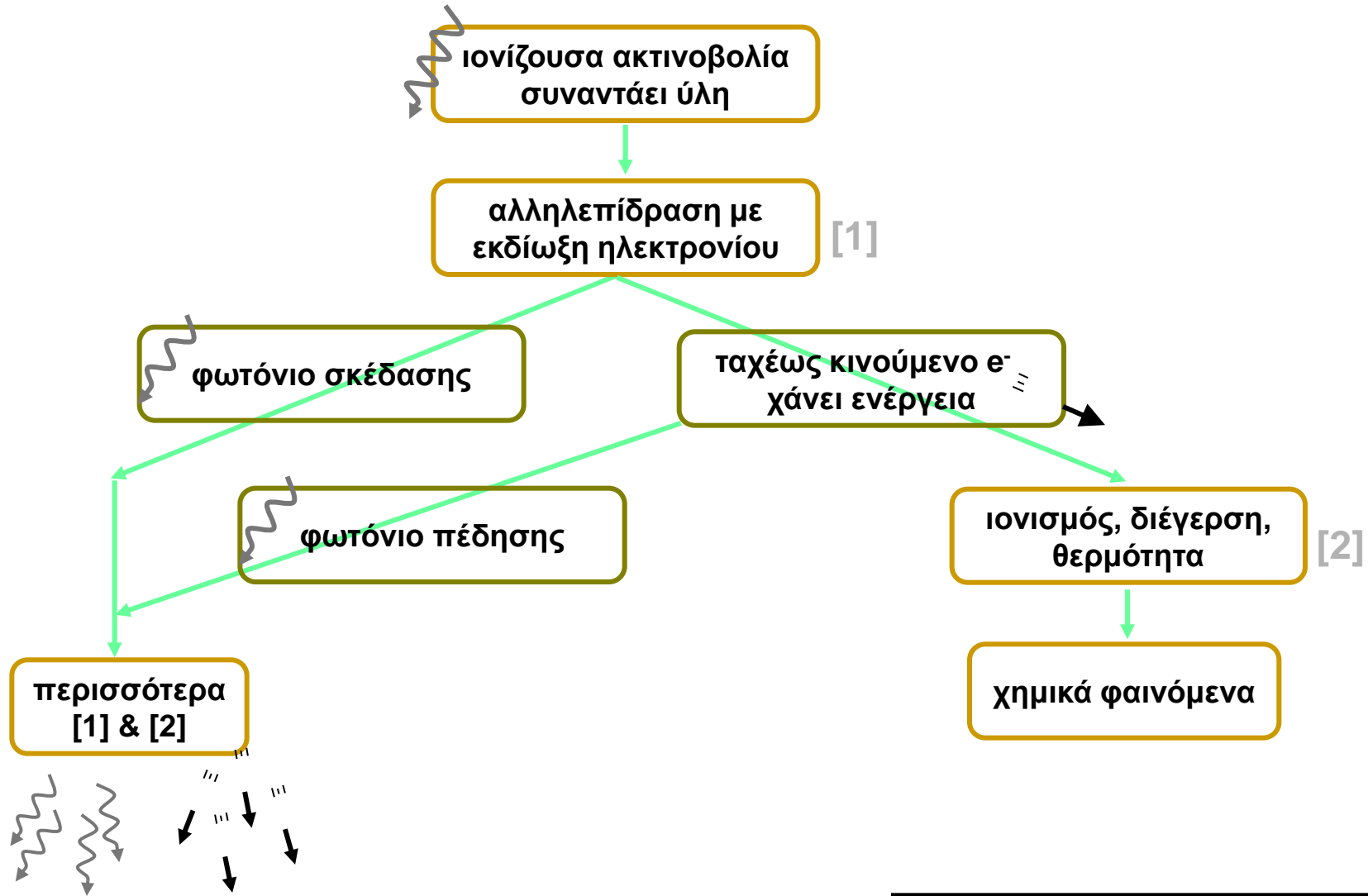
πριν ...

μετά ...

φαινόμενο χιονοστιβάδας

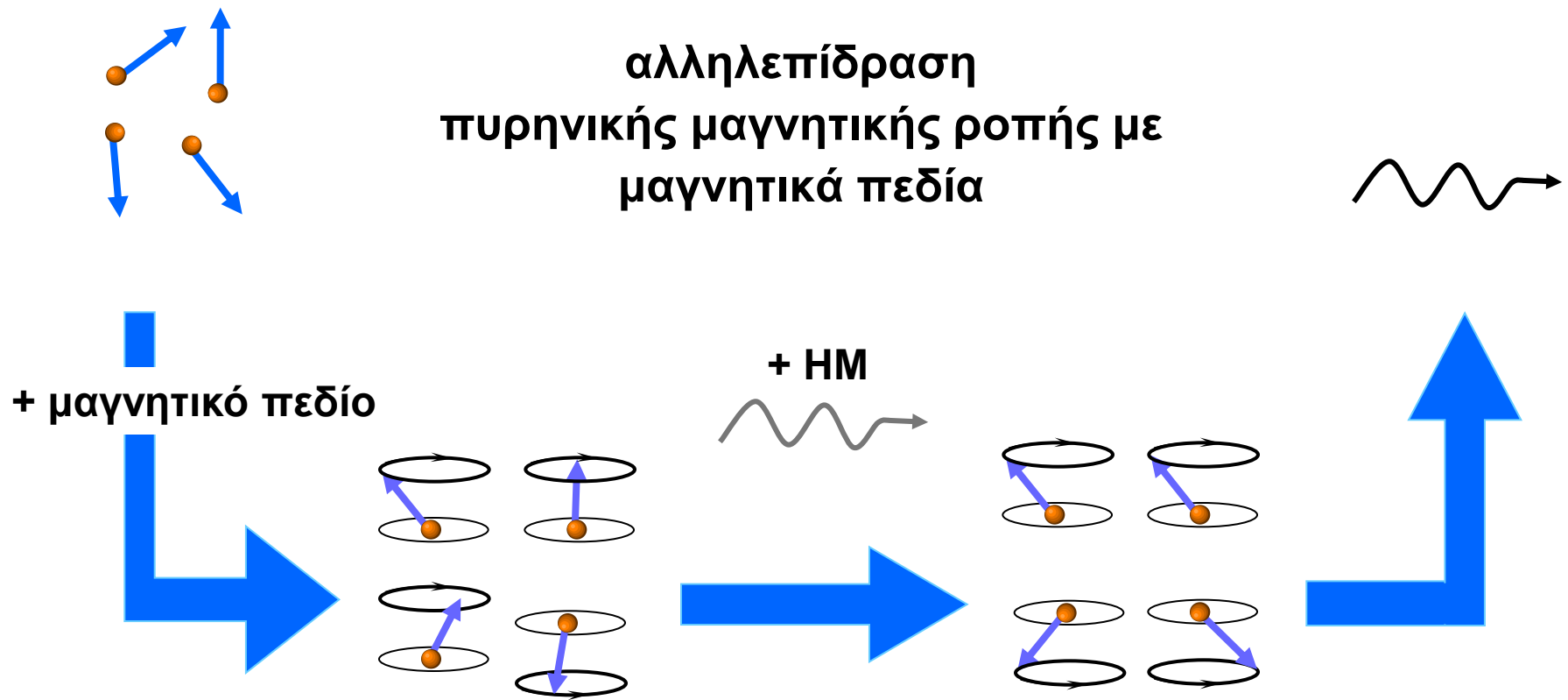

πιθανότητα εμφάνισης φαινομένων

	εξάρτηση από τον ατομικό αριθμό	εξάρτηση από την ενέργεια φωτονίου	
φωτοηλεκτρικό φαινόμενο	$Z^4 - Z^5$	$E^{-3} - E^{-1}$	10 - 500 keV
φαινόμενο Compton	Z	E^{-1}	100 - 1000 keV
δίδυμη γένεση	Z^2	$\ln E$	> 1022 keV

πυρηνικός μαγνητικός συντονισμός

επιπτώσεις αλληλεπίδρασης ΗΜ με ύλη

πρωτογενείς

- **διέγερση – ιονισμός**

δευτερογενείς

- **φωτοχημικές αντιδράσεις - έντονος ιονισμός**

τριτογενείς

- **φυσικά και χημικά αποτελέσματα**
  - θερμικά φαινόμενα
  - αλλαγές κρυσταλλικού πλέγματος
  - βιολογικές διεργασίες

βιολογικές επιπτώσεις

εξαρτώνται από:

- συχνότητα
- ένταση
- βαθμίδωση έντασης
- διάρκεια
- παλμική/συνεχής ακτινοβολία
- κατεύθυνση

εξαιρετικά χαμηλής συχνότητας ΗΜ (ELF)

< 1000 Hz

- ρεύμα οικιακής χρήσης (50-60 Hz)
- τηλεπικοινωνίες υποβρυχίων
- ειδικά όργανα σε ψάρια για την ανίχνευση ELF
- παρουσία βιομαγνητικών σωματίων σε ζώα (μαγνητίτης)

ταλάντωση ελεύθερων φορτίων

- αύξηση θερμοκρασίας
- αλλαγή ιοντικής εκροής μεμβράνης
- διαταραχή κύκλου μελατονίνης
- διαταραχή δραστηριότητας ενζύμων
- επιτάχυνση επούλωσης οστών
- μικρή συσχέτιση με μερικές μορφές καρκίνου (λευχαιμία)

ραδιοκύματα

---

1 kHz – 1 GHz

- τηλεπικοινωνίες
- μελέτη διαστήματος
- μαγνητική τομογραφία
- διαθερμία

- ταλάντωση ελεύθερων φορτίων
- πυρηνικός μαγνητικός συντονισμός
- μοριακή ταλάντωση & περιστροφή

- αύξηση θερμοκρασίας
- διαταραχή ανοσοποιητικού
- διαταραχή ηλεκτροχημείας εγκεφάλου (παλμική εκπομπή σε χαμηλές συχνότητες)
- παρεμβολή σε ιατρικές συσκευές

μικροκύματα

---

1 – 300 GHz

- ραντάρ
- τηλεπικοινωνίες υψηλής ταχύτητας
- δορυφορικές τηλεπικοινωνίες
- φούρνοι μικροκυμάτων
- διαθερμία

- μοριακή περιστροφή
- μαγνητικός συντονισμός ηλεκτρονίου

- αύξηση θερμοκρασίας
- πρόκληση καταρράκτη (3 GHz)
- διαταραχή ηλεκτροχημείας εγκεφάλου (παλμική εκπομπή σε χαμηλές συχνότητες)
- μικροκυματικό ακουστικό φαινόμενο

υπέρυθρη ακτινοβολία

---

1 – 100 μm

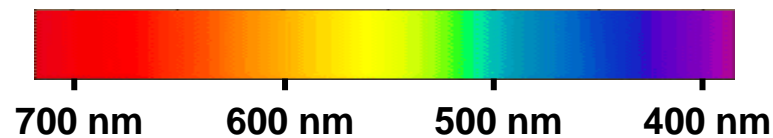
περιστροφή & δόνηση χημικά
συνδεδεμένων ατόμων & μορίων

- σημαντική συνιστώσα ηλιακού φάσματος
- φασματογραφία υπερύθρου
- θερμογραφία
- θερμική θεραπεία
- αύξηση (επιφανειακής) θερμοκρασίας
- εγκαύματα

ορατό φως

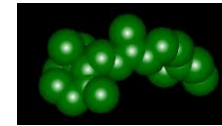
400 – 700 nm

- σημαντική συνιστώσα ηλιακού φάσματος
- οπτικές ίνες
- LASER

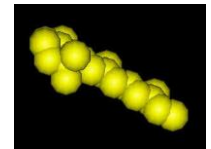

διέγερση ηλεκτρονίων

- όραση

~ 1.8 eV

- φωτοσύνθεση
- φωτογραφική διεργασία
- φωτοχημεία (~ 1 eV)

υπεριώδης ακτινοβολία (ιονίζουσα ακτινοβολία)

---

1 – 100 eV

- συνιστώσα ηλιακού φάσματος
- φασματογραφία φθορισμού
- απολύμανση ατμόσφαιρας
- φωτοθεραπεία

- διέγερση ηλεκτρονίων
- ιονισμός

- φθορισμός
- φωτοχημεία (~ 1 eV)
- καρκίνος δέρματος
- καταρράκτης
- προσβολή ανοσοποιητικού συστήματος

ακτίνες X & γ (ιονίζουσα ακτινοβολία)

X: 100 eV – 100 keV

γ: < 10 keV

- εκδίωξη ηλεκτρονίων
- πυρηνικά φαινόμενα

- παραγωγή X:
  - πέδηση ηλεκτρονίου
  - μετάπτωση ηλεκτρονίου
- παραγωγή γ:
  - αποδιέγερση πυρήνα
- συνιστώσα κοσμικής ακτινοβολίας
- ιατρική απεικόνιση
- ακτινοθεραπεία
- ιονισμός – παραγωγή πλήθους δευτερογενών ενεργειακών ηλεκτρονίων
- σημαντικές βιολογικές επιπτώσεις
  - σωματικές – γενετικές
  - άμεσες – με λανθάνουσα περίοδο
  - στοχαστικές – μη στοχαστικές

ιονίζουσα ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία

- με ενέργεια αρκετή για να εκδιώξει ένα ηλεκτρόνιο από τις ηλεκτρονικές στιβάδες ενός ατόμου
- η ελάχιστη απαιτούμενη ενέργεια για ιονισμό εξαρτάται από το άτομο-στόχος (τυπικά κάτω όρια 6-12 eV για πολλά άτομα και ενώσεις)

Roentgen (R) = μονάδα έκθεσης

1 esu σε 1 cm³ αέρα σε Κ.Σ. = 86.9 erg/g αέρα

gray (Gy) = απορροφούμενη δόση

1 joule ενέργειας ανά 1 kg ύλης

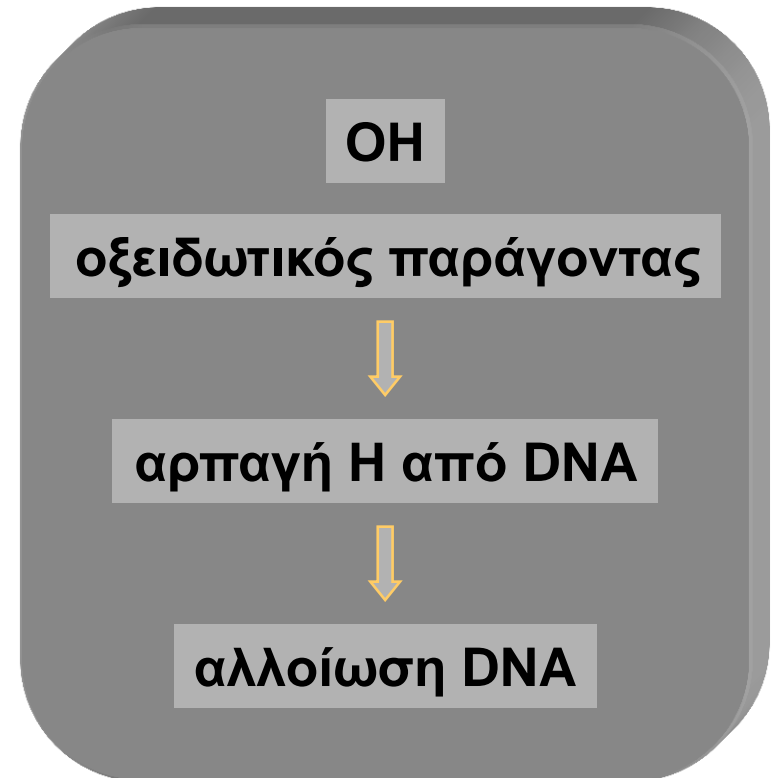
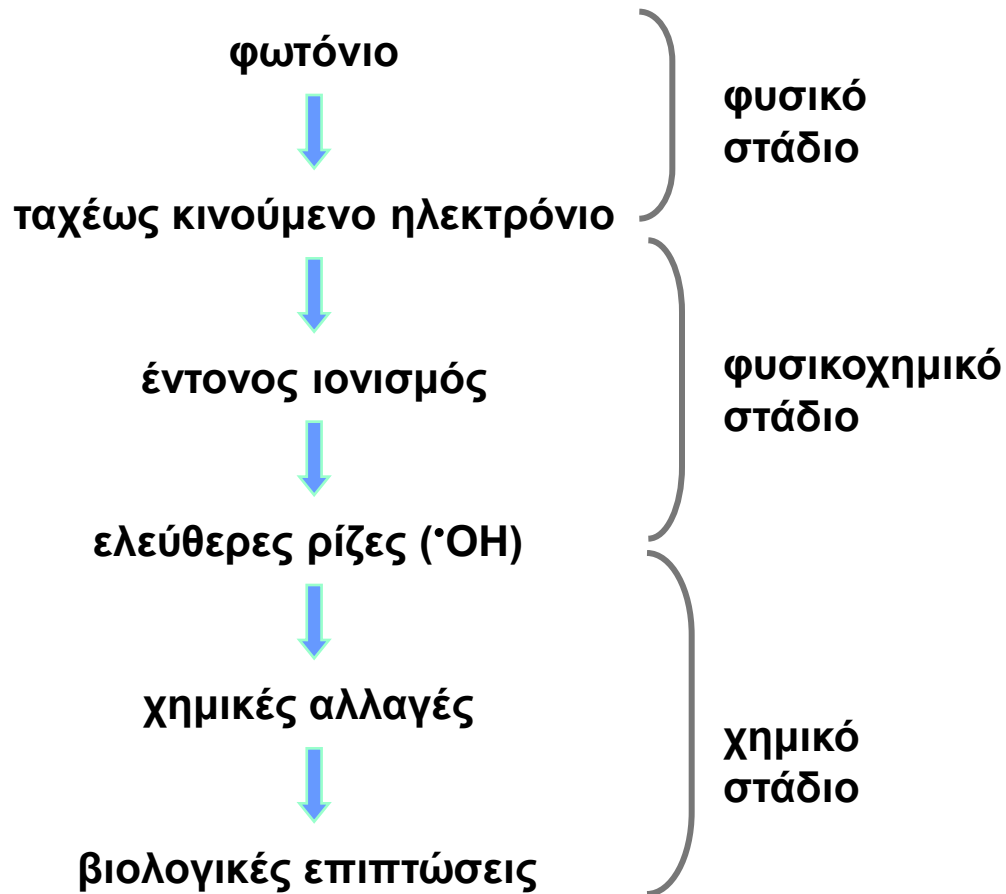
$$1 \text{ Gy} = 100 \text{ rad}$$

sievert (Sv) = κανονικοποιημένη δόση

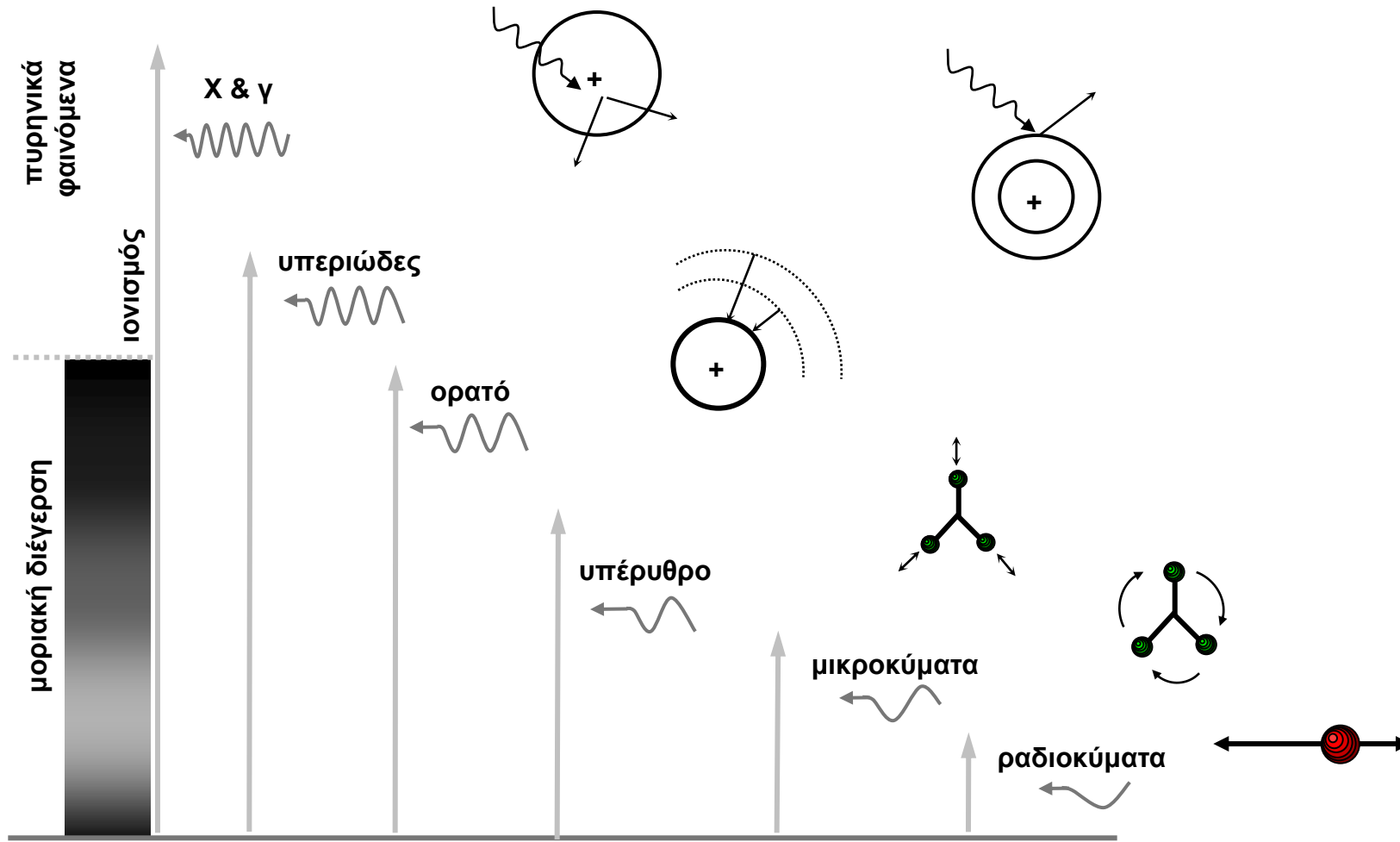
$$1 \text{ Sv} = \text{RBE} \times 1 \text{ Gy} \quad 1 \text{ Sv} = 100 \text{ rem}$$

βιολογικές επιπτώσεις ιονίζουσας ακτινοβολίας

αλληλεπίδραση Η/Μ κυμάτων με την ύλη

βιβλιογραφία

- Φ. Άννινος, “Ιατρική Φυσική”, ΔΠΘ, 1991
- Ε.Ν. Οικονόμου, “Η Φυσική Σήμερα”, Πανεπ. Εκδόσεις Κρήτης, 1991
- Σ. Χαραλάμπους, “Εισαγωγή στην Ατομική και Μοριακή Φυσική”, ΑΠΘ, 1981
- Σ. Χαραλάμπους, “Εισαγωγή στην Πυρηνική Φυσική”, ΑΠΘ, 1983
- Σ. Χαραλάμπους, “Δοσιμετρία και Βιολογικές Επιπτώσεις των Ακτινοβολιών”, ΑΠΘ, 1985
- G.F. Knoll, “Radiation Detection and Measurement”, 2nd ed., John Willey & Sons, 1989
- H.E. Johns, J.R. Cunningham, “The Physics of Radiology”, 4th ed., Charles Thomas, 1983
- E.L. Carstensen, “Magnetic Fields and Cancer”, IEEE Eng. Med. Biol., vol. 14(4), 362-369, 1995
- S.P.A. Bren, “60 Hz EMF Health Effects – A Scientific Uncertainty”, IEEE Eng. Med. Biol., vol. 14(4), 370-374, 1995

cite as

Ε. Καλδούδη, “Αλληλεπίδραση Ηλεκτρομαγνητικών Κυμάτων με την Ύλη”, Υποδειγματική Διδασκαλία στα πλαίσια Υποψηφιότητας για τη θέση Επίκουρου Καθηγητή ΔΠΘ στην “Φυσική Ιατρικής Απεικόνισης – Τηλεϊατρική”, 8 Δεκεμβρίου 2000